

ZOFIA ZASACKA

SPOŁECZNE WYMIARY CZYTELNICZYCH PREFERENCJI LITERACKICH

Poszukując społecznych wymiarów postaw czytelniczych, w nieuchronny sposób odnosimy się to koncepcji Pierre’a Bourdieu¹. Jego klasyczna praca stała się inspiracją dla nurtu badawczego analizującego społeczne uwarunkowania gustu oraz prób empirycznego uchwycenia i wyjaśnienia społeczno-kulturowych różnicowań praktyk kulturowych². W artykule prezentowane są wyniki analiz, które także śledziły związki między wyborami lekturowymi polskich nastolatków i ich społeczno-kulturowym środowiskiem. Spontaniczne wybory książkowe są ukazane w kontekście sposobów czytania, które budują jeszcze formy aktywności czytelniczej i charakter uczestnictwa w społecznym obiegu książki.

Bohaterami prezentowanych analiz są piętnastolatki. Znajdują się oni na przełomie między dzieciństwem a dorosłością, w okresie przemian związanych z dorastaniem. Otoczone są jeszcze intensywnym oddziaływaniem podstawowych instytucji socjalizacyjnych: rodziny, rówieśników, szkoły, mediów, ale już szukają i znajdują własną drogę, odrębność. Uchwyceni są na etapie biografii czytelniczej, kiedy kształtują się dyspozycje do trwałego stosunku do czytania – ich horyzont oczekiwań wobec satysfakcjonującej lektury jest probierzem tego, jak może być w przyszłości³. Wśród młodzieży, w porównaniu z dziećmi, spada intensywność czytania długich złożonych tekstów –

Dr ZOFIA ZASACKA – Instytut Książki i Czytelnictwa Biblioteki Narodowej oraz Instytut Badań Edukacyjnych, adres do korespondencji: al. Niepodległości 213, 02-086 Warszawa, e-mail: zofiazasacka@wp.pl

¹ P. BOURDIEU, *Dystynkcja. Społeczna krytyka władzy sądzona*, przeł. P. Bilos, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR 2005

² M.in. G. OLLIVER, G. GAUTHIER, A.H. TRUONG, *Cultural classifications and social divisions: A symmetrical approach*, „Poetics” 2009, nr 37, s. 456-473.

³ I. KORYŚ, O. DAWIDOWICZ-CHYMKOWSKA, *Społeczny zasięg książki w Polsce w 2010 r. Bilans dwudziestolecia*, Warszawa: Biblioteka Narodowa 2012.

książek⁴. Okres dzieciństwa to czas, kiedy książka zajmuje znacznie wyższą pozycję w budżecie czasu wolnego niż w starszym wieku. Wraz z dorastaniem młodzi znajdują coraz więcej atrakcyjnych zajęć, a czytanie jako praktyka wymagająca więcej uwagi i trudu⁵ przegrywa przede wszystkim z telewizją, słuchaniem muzyki, grą na ekranie i życiem towarzyskim.

MODEL BADANIA POSTAW CZYTELNICZYCH

W prezentowanych badaniach czytelnictwa gimnazjalistów został wykorzystany model badania postaw czytelniczych, który wywodzi się z koncepcji postaw społecznych Stefana Nowaka⁶. Należy podkreślić, że nastolatki, znajdujący się w okresie wszechstronnego rozwoju, nie mają jeszcze ukształtowanych postaw, a raczej skłonności do nich. W wykorzystanym modelu analiz uwzględniono trzy komponenty adekwatne dla strukturalnej definicji postawy, poszerzone o czwarty, wskazujący na społeczny aspekt czytania⁷. Komponent behawioralny jest opisywany przez szereg wskaźników mówiących o aktywności czytelniczej gimnazjalistów. Komponent poznawczy wskazuje na charakter wyborów lekturowych – w tym miejscu opisane zostają typy czytanych książek⁸. Szczególne znaczenie ma tu wybór spontaniczny, dokonany poza szkolnym przymusem. Komponent emocjonalny – oznacza stosunek do samego czytania, a także to, jakie książki i jakie cechy tekstu literackiego decydują o czerpaniu satysfakcji z jego lektury. Jest to komponent świadczący o zaangażowaniu czytelniczym⁹ – o tym, czy

⁴ Z. ZASACKA, *Czytelnictwo dzieci i młodzieży*, Warszawa: IBE 2014, s. 55-72.

⁵ R.M. RYAN, E.L. Deci, *Intrinsic and extrinsic motivations: classis definitions and new directions*, „Contemporary Educational Psychology” 2000, nr 25, s. 54-67.

⁶ S. NOWAK, *Pojęcie postawy w teoriach i stosowanych badaniach społecznych*, w: *Teorie postaw*, red. S. Nowak, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe 1973.

⁷ K.R. WENTZEL, A. WIGFIELD, *Academic and social motivational influences on students' academic performance*, „Educational Psychology Review” 1998, nr 10, s.155-173.

⁸ O wyborach lekturowych nastolatków dowiedzieliśmy się z pytania otwartego: gimnazjaliści samodzielnie wskazywali na książki czytane z własnego wyboru, bez polecenia nauczyciela, w trzeciej klasie gimnazjum. Wskazane przez nastolatki książki, po identyfikacji tytułów i autorów, zostały poklasyfikowane „metodą sędziów” według zasad przyjętych w poprzedniej edycji sondażu. Kategoryzacja czytanych książek była wypadkową kryteriów literaturoznawczych, estetyczno-formalnych, doświadczenia badań czytelniczych, szczególnie młodzieży, oraz tych, które odpowiadają wyobrażeniom czytelników o ich lekturach, temu jak sami je definiowali. Por. Z. ZASACKA, *Czytelnictwo dzieci i młodzieży*, s. 87-89.

⁹ Z. ZASACKA, K. BULKOWSKI, *Zaangażowanie w czytanie a osiągnięcia szkolne gimnazjalistów*, „Edukacja” 2015, nr 4 (135), s. 107-129.

nastolatki lubią czytać książki. Trójkomponentowe ujęcie postaw zostało w modelu rozwinięte o jeszcze jeden wymiar – społeczny aspekt czytania, to znaczy komunikację i interakcje społeczne towarzyszące lekturze. Ma tu swoje miejsce społeczny obieg książki, a więc to, czy, jak i z kim młodzi czytelnicy rozmawiają o czytanych tekstach, czy wymieniają się książkami, skąd czerpią lektury, jakie są w ich środowisku społecznym wzory wymiany opinii i informacji o lekturach.

TRENDY W POSTAWACH CZYTELNICZYCH NASTOLATKÓW – TRZY EDYCJE BADANIA CZYTELNICTWA GIMNAZJALISTÓW

W artykule są wykorzystane analizy wyników trzech edycji ogólnopolskiego badania czytelnictwa gimnazjalistów przeprowadzonego przez Bibliotekę Narodową w latach 2003 i 2010 oraz badania z 2013 r. zrealizowanego w Instytucie Badań Edukacyjnych wśród uczniów trzeciej klasy gimnazjum oraz dodatkowo wśród uczniów szóstej klasy szkoły podstawowej¹⁰. Wszystkie pomiary przytaczanych badań były przeprowadzone na reprezentatywnej próbie losowej, co daje możliwość wyciągnięcia wniosków dotyczących populacji.

Kolejne edycje badania czytelnictwa pozwoliły uchwycić ciągłość i zmiany w postawach czytelniczych młodzieży. Pomimo szybkiego upowszechnienia się w ciągu ostatniej dekady nowych mediów i powszedniej obecności ekranu komputera w codzienności nastolatków osłabienie zainteresowania lekturą książkową było stosunkowo nieduże i wystąpiło w środowiskach, w których istnieją deficyty socjalizacji do czytania¹¹. Najwyraźniejsze różnice w postawach czytelniczych wynikają z płci nastolatków. Dziewczęta nadal traktują czytanie jako atrakcyjną formę spędzania czasu wolnego. Nie

¹⁰ W maju 2003 r. zrealizowano badanie *Czytelnictwo gimnazjalistów*, przeprowadzone przez Bibliotekę Narodową wśród 1386 uczniów trzeciej klasy gimnazjum z 70 szkół z całej Polski; w maju 2010 r. według tej samej metodologii zrealizowano badanie *Czytelnictwo polskiej młodzieży gimnazjalnej – wspólnota symboliczna i kulturowe dystanse*, przeprowadzone wśród 1472 uczniów, oraz badanie *Czytelnictwo dzieci i młodzieży* (wśród 1816 uczniów trzeciej klasy gimnazjum ze 102 szkół oraz wśród 1721 uczniów szóstej klasy szkoły podstawowej ze 100 szkół). Por. Z. ZASACKA, *Nastoletni czytelnicy*, Warszawa: Biblioteka Narodowa 2008; Z. ZASACKA, *Nastolatki i książki – od czytania codziennego do unikania*, „Edukacja” 2012, nr 2 (118), s. 20-36; Z. ZASACKA, *Czytelnictwo dzieci i młodzieży*; Z. ZASACKA, K. BULKOWSKI, *Zaangażowanie w czytanie*; Z. ZASACKA, *Książki na papierze i ekranie w życiu codziennym nastolatków*, w: *Biblioteki i książki w życiu nastolatków*, red. M. Antczak, A. Niewiadomska-Walczak, Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, SBP 2015.

¹¹ Z. ZASACKA, K. BULKOWSKI, *Zaangażowanie w czytanie*, s. 115-118.

jest ono dla nich tylko czynnością intymną, nie zamykają się z książką w domu. Chętnie dzielą się nią, wymieniają opinie, tworzą więzi społeczne, oparte na odczytanych treściach. Prezentowane wyniki badania czytelnictwa gimnazjalistów wskazują na słabnące zainteresowanie lekturą książkową chłopców, przede wszystkim tych, w których otoczeniu kultura czytelnicza ma gorzej utrwaloną tradycję.

Poszukując elementów stałych i umacniających się w preferencjach czytelniczych nastolatków, widzimy wyraźną dominację literatury popularnej wielu odmian. Literatura piękna nadal wkracza w codzienność nastolatków, nie przeszkadza jej bogata oferta treści ludycznych zawartych w Internecie. Udana dla nastoletniego czytelnika lektura ma wszystkie cechy znamienne dla literatury fantastycznej. To tego typu powieści podtrzymują funkcjonalność i popularność tradycyjnej książki papierowej. Procesy przenikania treści z książek tradycyjnych do Internetu w sposób nieuchronny zmieniają jednak praktyki czytelnicze również gimnazjalistów. Z jednej strony ubywa w książkowych spontanicznych wyborach tekstów informacyjnych – literatury popularno-naukowej, naukowej, a zwłaszcza encyklopedycznej i poradników – których treści coraz częściej znajdują się w Internecie. Z drugiej strony umacniają się i poszerzają swoje spektrum utwory typowo narracyjne, epepeje fantasy, wielotomowe fantastyczne sagi romansowe, cykle powieści fantastyczno-przygodowych czy lekka i problemowa literatura obyczajowa dla nastolatków.

CHŁOPIĘCE I DZIEWCZĘCE SPOSOBY UŻYWANIA LITERATURY

Obserwując trendy oczekiwaniach nastolatków wobec literatury i poszukując tego, co dzieli młodych czytelników, na plan pierwszy wysuwają się różnice wynikające z ich płci, one też nakładają się na konteksty społeczno-kulturowe socjalizacji do czytania. Cechy wspólne to upodobania do utworów napisanych przystępnym językiem, zawierających atrakcyjną formę i zabiegi artystyczne, są to: szybka, wciągająca akcja, najlepiej wypełniona przygodami, młodzieżowi bohaterowie, poczucie humoru, napięcie, suspens, a nawet groza. Dalej pojawia się zróżnicowanie męskie i żeńskie horyzonty oczekiwań wobec literatury. Dziewczęta preferują tematykę dotyczącą młodych ludzi, inicjacji, relacji międzyludzkich, wątków psychologicznych i romansowych, cenią zarówno realizm, opis doświadczeń dnia codziennego, mimikrę jak i fantastyczny świat przedstawiony, baśniowy i magiczny, ale chętnie

w atmosferze thrillera czy horroru. Czytelniczki łatwiej potrafią zaangażować się w lekturę, intensywniej odczuwają uczucia empatyczne wobec doświadczeń bohaterów literackich, łatwiej się z nimi identyfikują i wyobrażają sobie przedstawiane historie¹².

Chłopcy preferują fantastyczny, daleki od tu i teraz świat przedstawiony, opisujący wielką i małą przygodę, szybką akcję i mocnych, męskich bohaterów. Jeśli świat literacki odpowiada rzeczywistości, to raczej historycznej. Czytelnik męski jest bardziej selektywny i wybredny niż dziewczęcy, chętniej czyta jednego typu literaturę, unika dziewczęcych głównych protagonistów, wątków psychologicznych i romantycznych. Chętniej zaś szuka w literaturze rozwinięcia własnych hobbies czy zainteresowań.

SPOŁECZNE KONTEKSTY PREFERENCJI I GUSTÓW LITERACKICH

Wyraźne są osie nasilenia popularności odmiennych typów literatury w różnych środowiskach społecznych. W celu ich lepszej obserwacji wyróżniono sposoby czytania, w których najistotniejsze były specyficzne preferencje lekturowe. Wykorzystując analizy postaw czytelniczych nastolatków, według przedstawionego wcześniej modelu, skonstruowano typy sposobów czytania, będące syndromami cech praktyk czytelniczych, na które składa się charakter aktywności czytelniczej, wybory i preferencje lekturowe, związane z nimi oczekiwania wobec satysfakcjonującej lektury, stosunek do czytania książek i motywacje czytelnicze, cechy uczestnictwa w społecznym obiegu książki¹³ – obecność lektury książkowej w komunikacji społecznej ucznia opisywanej poprzez sposoby zdobywania czytanych książek, informacji i opinii o nich, uczestnictwo w rozmowach o lekturach.

WIEJSKI SPOSÓB CZYTANIA: LEKTURY SZKOLNE I ŁATWE PRZYGODY

Dorobek badań śledzących czytelnictwo wiejskie dowodzi jego specyfiki i dostarcza tła historycznego dla obecności książki w społecznym obiegu na

¹² Z. ZASACKA, *Czytelnictwo dzieci i młodzieży*, s. 78-84.

¹³ Por. Z. ZASACKA, *Wypożyczenia biblioteczne w obiegu książek nastoletnich czytelników*, „Rocznik Biblioteki Narodowej” 46 (2015), s. 412-432.

wsi¹⁴. Historycznie czytanie pełniło tam szereg funkcji społecznych, najczęściej podporządkowanych celom pragmatycznym: samokształceniu, inicjacji światopoglądowej, praktykom religijnym. Badania z lat PRL-u wskazują, że książka, choć miała wysoki prestiż na wsi, to funkcjonowała w sferze wartości uznawanych, ale rzadziej realizowanych¹⁵. Młodzi mieszkańcy wsi wyróżniali się też najsłabszymi motywacjami czytelniczymi¹⁶. Młodzież wiejska zawsze była ograniczona do lokalnej oferty instytucji kulturalnych. Szkolna edukacja literacka wyznaczała tam kanon lektur „wartościowych”, który budowała klasyka literatury, zwłaszcza narodowej, i pełniła najważniejsze funkcje w kształtowaniu kompetencji czytelniczych. Czytelnictwo młodzieży wiejskiej lat 70. i 80. określał wpływ szkoły, po zakończeniu nauki zainteresowanie czytaniem zanikało¹⁷.

Pomimo wieloletnich starań o upowszechnianie książki na wsi nadal jest ona tam słabiej obecna: często nie ma możliwości jej zakupu, domowe księgozbiory na wsi są uboższe niż w mieście¹⁸. Dla wielu mieszkańców wsi jedynym źródłem książek nadal jest tylko biblioteka. Jednocześnie obserwuje się systematyczny spadek liczby bibliotek publicznych na wsi, a szczególnie ich filii, w efekcie czytelnicy z mniejszych wsi są od nich oddaleni. Biblioteki wiejskie w porównaniu z miejskimi są też krócej otwarte¹⁹. Mieszkańcy wsi, w porównaniu z resztą społeczeństwa, są wciąż słabiej wykształceni, co ma też wpływ na ich biografię i potrzeby czytelnicze²⁰. Badanie czytelnictwa na wsi u progu XXI wieku potwierdziło, że obecność książki w społecznej przestrzeni wsi jest ograniczona²¹. Spontaniczne wybory lekturowe były sporadyczne i nieurozmaicone. Brak powszechności czytania na wsi potwierdzają kolejne ogólnopolskie badania społecznego zasięgu książki prowadzone przez Bibliotekę Narodową – najwięcej omijają-

¹⁴ J. KĄDZIELSKI i in., *Czytelnictwo młodzieży wiejskiej*, red. M. Wronkowska, Warszawa: Biblioteka Narodowa 1971.

¹⁵ K. WOLFF, *Książka w życiu i kulturze młodzieży wiejskiej*, Warszawa: Biblioteka Narodowa 1988.

¹⁶ E. WNUK-LIPIŃSKA, E. WNUK-LIPIŃSKI, *Problematyka kształtowania się potrzeb czytelniczych*, Warszawa: Biblioteka Narodowa 1975.

¹⁷ K. WOLFF, *Książka w życiu i kulturze młodzieży wiejskiej*.

¹⁸ *Biblioteki publiczne w liczbach 2010*, oprac. M. Jezierska, B. Budyńska, D. Stępniewska, Warszawa: Biblioteka Narodowa 2012.

¹⁹ Tamże, s. 12-52.

²⁰ K. SZAFRANIEC, *Szanse życiowe wiejskiej młodzieży*, w: *Polska wieś 2012. Raport o stanie wsi*, red. J. Wilkin, I. Nurzyńska, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR 2012, s. 203-213.

²¹ K. WOLFF, *Książka w społecznej przestrzeni polskiej wsi*, Warszawa: Biblioteka Narodowa 2008.

cych lekturę książkową i czytelników sporadycznych i funkcjonujących poza kulturą czytelniczą jest, niestety, wśród mieszkańców wsi²².

Kolejne edycje ogólnopolskiego badania postaw czytelniczych młodzieży dowodzą, że młodzież wiejska czyta mniej książek, a najwięcej nie-czytelników znajdujemy wśród chłopców uczęszczających do wiejskich szkół oraz ze środowisk o mniej niż średnim wykształceniu mieszkających na wsi. Czynnikiem zwiększającym prawdopodobieństwo bycia czytelnikiem jest poziom wykształcenia rodziny pochodzenia, a rodzice badanej młodzieży wiejskiej w większości posiadają wykształcenie najwyższe zasadnicze zawodowe²³. Obserwujemy zjawisko dziedziczenia habitusu kulturowego odpowiedzialnego za praktyki piśmienne. Jest to cecha przede wszystkim czytelników chłopięcych. Jeśli chłopiec pochodzi z rodziny wiejskiej, zwłaszcza rolniczej, można przewidywać, że ma najmniejsze szanse wśród rówieśników z innych środowisk, aby wybrać spontaniczną lekturę jako sposób spędzania czasu po szkole, albo żeby czytanie było lubianą przezeń czynnością. Nie praktyki czytelnicze, ale oglądanie TV i filmów na domowym ekranie to element stylu życia młodzieży mieszkającej na wsi, zastępujący tam kino i inne instytucje kultury. Biblioteki często były jedyną dostępną dla nich instytucją kulturalną. Dla młodzieży wiejskiej, najrzadziej kupującej i pożyczającej od innych książki, biblioteki, zwłaszcza publiczne, to najważniejsze źródło czytanych, również poza obowiązkiem szkolnym, lektur²⁴.

Wybory lekturowe uczniów z wiejskich szkół wyróżnia od reszty rówieśników mniejsza poczytność literatury popularnonaukowej i naukowej, sensacyjno-kryminalnej, fantastyki dla dorosłych (por. rys. 1). Oznacza to, że literatura przeznaczona dla dorosłego odbiorcy jest rzadziej wybierana przez wiejskich nastolatków czytających książki poza szkolnym obowiązkiem. Jest to efektem, z jednej strony, skromnych wcześniejszych doświadczeń czytelniczych przygotowujących czytelnika do recepcji trudniejszych tekstów, z drugiej strony zaś słabszej obecności takiej literatury w ich środowisku społecznym.

Szkoła stanowiła dla czytelników wiejskich najważniejszy czynnik legitymizujący wartość czytanej literatury. Jest to cecha czytelnictwa młodzieży wiejskiej obserwowana od lat²⁵. Kształtuje ją biografia czytelnicza budo-

²² D. MICHALAK, I. KORYŚ, R. CHYMKOWSKI, *Stan czytelnictwa w Polsce w 2014 roku*, <http://www.bn.org.pl/download/document/1428654601.pdf>, s. 10.

²³ Z. ZASACKA, *Czytelnictwo dzieci i młodzieży*, s. 170.

²⁴ Z. ZASACKA, *Wypożyczenia biblioteczne w obiegu książek nastoletnich czytelników „Rocznik Biblioteki Narodowej”* 46 (2015), s. 413-432.

²⁵ S. SIEKIERSKI, *Recepcja literatury pięknej na wsi*, Warszawa: Biblioteka Narodowa 1967; K. WOLFF, *Książka w życiu i kulturze współczesnej młodzieży wiejskiej*.

wana przede wszystkim przez szkolne doświadczenia lekturowe. Analiza wyników opisywanych badań dowodzi, że społeczna komunikacja o książkach w rodzinnym i rówieśniczym środowisku wiejskim jest mniej widoczna. Najwięcej w gronie młodzieży wiejskiej było czytelników czytających książki tylko z polecenia nauczyciela i nie mających własnych wyborów lekturowych. Dla tych, którzy szukali rad, co warto czytać, autorytetem był nauczyciel i bibliotekarz. Lektury szkolne były szczególnie cenione przez wiejską publiczność czytelniczą przede wszystkim ze względu na ich walory poznawcze. Z drugiej strony szkoła nie potrafiła wśród wielu z nich rozbudzić potrzeb czytelnicznych i zaszczerpić umiejętności znajdowania przyjemności w spontanicznej lekturze.

W grupie czytelników wiejskich znajdujemy więcej czytelników sporadycznych, a także mających mniej wyborów i preferencji lekturowych. Często też ograniczali się w wyborze ulubionych autorów do tych najbardziej znanych – Stephanie Meyer lub Joanne K. Rowling. W swoich gustach czytelnicznych kierowali się jednak, częściej niż ich miejscy koledzy, realizmem czytanych opowieści. Z tej grupy czytelników należy wyróżnić dziewczęta ze względu na ich zainteresowania lekturowe. Drugim (po fantastyce przygodowej dla młodzieży) ważnym i atrakcyjnym, a może też najbardziej dostępnym, typem literatury dla wiejskich czytelniczek jest literatura obyczajowa dla młodzieży, w tym książki podejmujące problem narkomanii wśród młodych. To one znacznie chętniej, szczególnie od kolegów, a raczej koleżanek z dużych miast, lubiły czytać i czytały historie obyczajowe z życia rówieśników. Ceniły je za odtworzenie codziennej rzeczywistości, autentyzm, a ich lektura nabierała charakteru poznawczego²⁶. Czytelnicy wiejscy częściej też niż miejscy wskazywali na przygodowy charakter lubianej książki. W tradycyjnym modelu odbioru literatury pięknej na wsi w latach 60.-80. ceniona była literatura konwencjonalna, powielająca sprawdzone wzorce. W preferencjach współczesnych wiejskich piętnastolatków dostrzegamy te same prawidłowości²⁷.

Nowym, w porównaniu z badaniem z 2003 r., zjawiskiem w wiejskim sposobie czytania jest wyraźna obecność w spontanicznych wyborach lekturowych bestsellerów z literatury popularnej, a szczególnie fantastycznej dla młodzieży. Jest to najbardziej atrakcyjna literatura dla wiejskich czytelniczek – aż co druga sięga po nią w wolnym czasie. Obserwując, jakim zmianom ulegają profile czytelniczne wiejskich czytelniczek, widzimy też, że

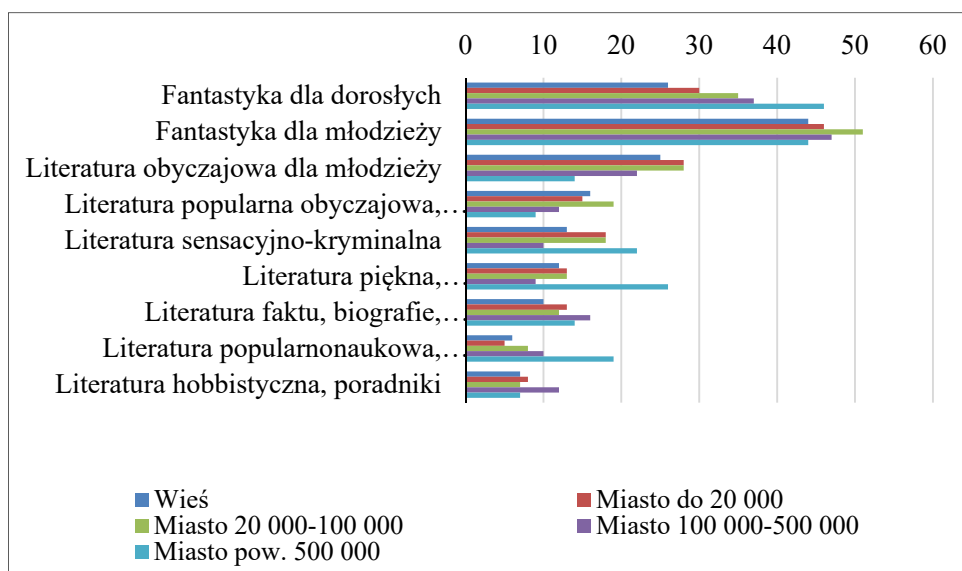
²⁶ Z. ZASACKA, *Reading Satisfaction: Implications of Research on Adolescents' Reading Habits and Attitudes*, „Polish Libraries” 4 (2016), s. 40-64.

²⁷ K. WOLFF, *Książka w życiu i kulturze współczesnej młodzieży wiejskiej*.

coraz skuteczniej dociera tam literatura popularna romansowa. Sprzyjają temu księgozbiory bibliotek publicznych na wsi, które są coraz lepiej zapatrzone w nowości z popularnej literatury obyczajowej.

Znamienne dla czytelników wiejskich jest poszukiwanie w literaturze popularnej, nawet kryminalnej, wartości instrumentalnych: przede wszystkim poznawczych. Oto przykład dziewczęcej rekomendacji książkowej, polecającej *Sherlocka Holmesa* Conan Doyle'a i *Imię Róży* Umberto Eco: „są to książki, które są trudne, ale pogłębiają stan naszej wiedzy z innych dziedzin”.

Rys. 1. Miejsce zamieszkania gimnazjalistów
a typ książek czytanych w czasie wolnym. 2013, N = 1105.

Źródło: IBE, opracowanie własne

MAŁOMIASTECZKOWE CZYTANIE: CHŁOPCY NIECHĘTNI LEKTURZE, A DZIEWCZĘTA SZUKAJĄ EMOCJI W POWIEŚCI

Na małe ośrodki miejskie można patrzeć jako na miejsca peryferyjne, odległe od centrum²⁸. Mogą być widziane jako wspólnoty sąsiedzkie oparte na bliskości przestrzennej, podtrzymujące lokalne tradycje i więzi, w przeci-

²⁸ *Miasta na uboczu: przyczynek do socjologii peryferii*, red. T. Popławski, Białystok: Dział Wydawnictw Filii UW 1994; G. ODOJ, *Małe miasta jako przedmiot badań etnologicznych w Polsce. Stan i perspektywy*, „Studia Etnologiczne i Antropologiczne” 2011, nr 11, s. 116-131.

wieństwie do anonimowości wielkiego miasta. Małomiasteczkowy system wartości często jest odnoszony do tradycji, lokalnych uwarunkowań. Z drugiej strony, choć małe miasta są zróżnicowane regionalnie, obserwuje się jednak utratę indywidualizmu regionalnego²⁹. Sytuację ekonomiczno-kulturalną miejscowości określa jej lokalizacja, odległość od wielkich aglomeracji, na ile stanowią jej zaplecze i jak są z nim skomunikowane. Małe miasto to także centrum dla okolicznych wsi. Zawsze jednak przegrywa z ofertą instytucji kulturalnych w metropolii. Dla mieszkańców z małych miasteczek atrakcją jest multipleks najbliższego, większego miasta – jeśli ma taką potrzebę, to dopiero tam odwiedza księgarnię albo kino³⁰. Mieszkańcy prowincji w dostępie do dóbr kultury zależni są od posiadanego środka transportu.

Nieliczne są badania poświęcone młodzieży z takich miast³¹, jeszcze mniej jest badań opisujących jej uczestnictwo w kulturze. Młodzież jest słabo obecna w przestrzeni publicznej takich miejscowości, brakuje tam inicjatyw skierowanych bezpośrednio do nich. Szczególnie ograniczeni są gimnazjaliści, którzy jeszcze nie podróżują samodzielnie po okolicy, trudniej im dojechać do dużego miasta, zdani są na weekendowe wyjazdy z rodzicami albo pozostaje im model aktywności zależnej od mediów domowych³².

Analiza wyników trzech edycji badania czytelnictwa wyłoniła cechy specyficzne dla nastolatków mieszkających w małych miejscowościach. W okresie objętym badaniami widoczny jest w tym środowisku spadek aktywności czytelniczej i pozytywnego stosunku do czytania książek, a wręcz wzrost niechęci do tej praktyki³³. Uczniowie z małych miasteczek, podobnie jak ci ze wsi, mieli ograniczony kontakt z instytucjami kultury, będąc w dużym stopniu zdanymi na biblioteki publiczne i szkolne. To one były dla nich ważnym źródłem książek czytanych w czasie wolnym, zawartość ich księgozbiorów miała wpływ na wybory lekturowe. Byli w większym stopniu zależni

²⁹ I. BUKRABA- RYLSKA, W.J. BURSZTA, *W Polsce lokalnej. Między uczestnictwem w kulturze a praktykami kulturowym*, w: *Stan i zróżnicowanie kultury wsi i małych miast w Polsce. Kanon i rozproszenie*, red. I. Bukraba- Rylska, W.J. Burszta, Warszawa: Narodowe Centrum Kultury 2011, s. 26.

³⁰ T. SZLENDAK, *Nic? Aktywność kulturalna i czas wolny na wsi i w małych miastach*, w: *Stan i zróżnicowanie kultury wsi i małych miast w Polsce*, s. 65-70.

³¹ *Spoleczne uczestnictwo młodzieży średniego miasta*, red. E. Hajduk, P. Karpinczyk, Warszawa: Wydawnictwo Akademickie ŻAK 2005.

³² M. DUCHOWSKI, A. SEKUŁA, „Krokodyl na żywo.” *Kilka uwag o przestrzeni publicznej polskiej prowincji*, w: *Stan i zróżnicowanie kultury wsi i małych miast w Polsce*, s. 167-269.

³³ Z. ZASACKA, K. BULKOWSKI, *Zaangażowanie w czytanie*.

od rad nauczyciela i bibliotekarza, rzadziej za to szukali informacji o książkach w Internecie lub mogli ją uzyskać od rodziców³⁴.

Czytelników mieszkających w małych miastach również należy podzielić według płci, to ona bowiem bardzo różnicowała ich postawy czytelnicze. Różnice między dziewczętami i chłopcami z tego środowiska polegały przede wszystkim na tym, że te pierwsze były znacznie aktywniejsze czytelniczo, wiele z nich to codzienne czytelniczki, dla których czytanie to najważniejsze zajęcie w czasie wolnym. Chłopcy z małych miast, podobnie jak ci, którzy wywodzili się ze wsi, najrzadziej i najmniej chętnie czytali książki w czasie wolnym. Małomiasteczkowy sposób czytania wyróżnia się literackim gustem dziewcząt – trzy edycje badania potwierdzają, że najchętniej sięgają po kanon literatury obyczajowej dla młodzieży, i to najczęściej poświęconej trudnym problemom i patologiom dorastania. Jest także blisko wiejskiego stylu czytania, który oznacza mniej literatury dla dorosłych, zwłaszcza fantastycznej.

Czytelniczki małomiasteczkowe wyróżniły się nie tylko preferencjami czytelniczymi, ale też funkcjami, jakie przypisywały czytanej literaturze. To one w największym stopniu, w porównaniu z młodzieżą z innych środowisk, wykorzystywały czytane przez siebie powieści do odpowiedzi na dręczące je pytania, szukały wiedzy o drażliwych problemach dorastania we współczesnym świecie. To one, niezmiennie od lat, czytały najpopularniejsze powieści poświęcone narkomanii wśród młodzieży. Ich ulubionymi lekturami były *Pamiętnik narkomanki* Barbary Rosiek i *My, dzieci z dworca ZOO* Christiane F. Szukały w nich autentycznych relacji z trudnych doświadczeń młodzieży. Obok wartości poznawczych, jakie miała – według nich – taka literatura, w czytanych powieściach odnajdywały etyczne przesłanie, nauki, jak żyć³⁵. Rozmawiały często z koleżankami o tych książkach, znały swoje oczekiwania. Oto charakterystyczna odpowiedź takiej dziewczynki polecającej zestaw powieści o nastoletnich narkomanach: „ponieważ osoby w moim wieku interesują się takimi rzeczami jak narkotyki, miłość itp.”.

Czytelniczki małomiasteczkowe sięgały też chętnie po beletrystykę obyczajową dla dorosłego odbiorcy, zwłaszcza jeśli zawierała przesłanie etyczne lub wątki romansowe. W upodobaniu do romansów podobne były do swoich mam i babć³⁶. Były fankami prozy Paulo Coelho, czytały klasykę literatury pięknej; powieści Jane Austen i Emily Brönte czy Erica Emanuela Shmidta.

³⁴ Z. ZASACKA, *Wypożyczenia biblioteczne*.

³⁵ Z. ZASACKA, *Reading Satisfaction*, s. 40-64.

³⁶ Por. I. KORYŚ, O. DAWIDOWICZ, *Spoleczny zasięg książki w Polsce*, s. 352.

Najbardziej atrakcyjna jednak była dla nich tematyka młodzieżowa i tacy protagoniści literaccy. Dodatkowo cenione przez nich wątki miłosne spowodowały, że chętnie też czytały powieści o romansach z wampirami. To one w swoim środowisku społecznym przechwytywały nowości z literatury popularnej, romanse. Najaktywniejsze z nich mogły zachęcać koleżanki do lektury, pożyczać wcześniej zdobyte książki.

CZYTELNICY W WIELKIM MIEŚCIE: DLA CHŁOPCÓW SAPKOWSKI, DLA DZIEWCZĄT KING I COLLINS

Wielka aglomeracja w Polsce to przede wszystkim kontrasty, nowe apartamenty i zdekapitalizowane osiedla oddalone od centrum, wsie podmiejskie zamienione w suburbia i starzejące się śródmieście³⁷. Wielkie miasto to też jego dzielnice, a w nich często różny skład społeczny mieszkańców i lokalne tradycje. Metropolia to także bardzo dobre szkoły na szczycie list rankingowych i te z jej końca, osiągające najniższe wyniki nauczania³⁸. Piętnastolatki z wielkich miast pochodzą z rodzin o różnym statusie społecznym, przejmują odmienne wzory spędzania czasu wolnego, w którym przewiduje się czytanie dla przyjemności. Dostrzega się wspólną dla wielu metropolii atrofie ulicy, śródmieścia na rzecz wielkich centrów handlowych, często od niego oddalonych³⁹. Z perspektywy dostępu do książek wielkie miasta wyróżniają się wieloma księgarniami, łatwo dostępnymi i zasobniejszymi bibliotekami⁴⁰. Olbrzymie znaczenie mają duże księgarnie sieciowe, przede wszystkim Empiki – stanowiące odpowiednik domu towarowego, tyle że z prasą i książkami. Wielkomiejski piętnastolatek, jeśli tylko chce, jeśli w zestawie jego kulturowych narzędzi jest potrzeba zdobycia nowej powieści Johna Flanagana, Rachel Caine czy Jacka Dukaja, może wsiąść w tramwaj i zamienić swoje kieszonkowe na poszukiwaną nowość w księgarni albo pójść piechotą do dzielnicowej biblioteki publicznej.

³⁷ *Przemiany miasta. Wokół socjologii Aleksandra Wallisa*, red. B. Jałowiecki, A. Majer, M. Szczepański, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR 2005.

³⁸ R. DOLATA, *Szkoła – segregacje – nierówności*, Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego 2008, s. 84-85.

³⁹ M. PĘCZAK, *Co robimy „po godzinach”*, w: *Kultura miejska w Polsce z perspektywy interdyscyplinarnych badań jakościowych*, red. J. Burszta i in., Warszawa: Narodowe Centrum Kultury 2010, s. 97-111; B. JAŁOWIECKI, *Miasto i przestrzeń w perspektywie socjologicznej*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR 2006.

⁴⁰ *Biblioteki publiczne w liczbach 2010*.

Wśród barier w uczestnictwie w kulturze pojawia się brak czasu, ale także środków finansowych. Gust wielkomiejski jest opisywany jako, z jednej strony, podporządkowany standaryzacji kultury masowej, z drugiej zaś coraz bardziej wyspecjalizowany, znajdujący swoje nisze⁴¹. Wyróżnia się eklektyzmem, ale często jest krytyczny i wymagający, choć otwarty na zmiany, nowości. Badania społecznego zasięgu książki (wśród Polaków powyżej 15 roku życia) wskazują na fantastykę oraz literaturę poradnikową i popularnonaukową jako na wybór typowy dla dorosłych wielkomiejskich czytelników⁴².

W badaniach czytelnictwa młodzieży czytelnicy wielkomiejscy to mieszkańcy miast powyżej 500 tysięcy mieszkańców, stanowiący zróżnicowaną grupę. Znacznie słabiej jednak niż mieszkańcy mniejszych miejscowości różnią się pod względem aktywności czytelniczej w zależności od płci, ponieważ chłopcy w metropoliach liczniej czytają książki w czasie wolnym. W badaniu z 2013 r. aż 75% chłopców wielkomiejskich zadeklarowało czytanie książek po szkole (81% dziewcząt) – różnica między płciami wyniosła tylko 6 punktów procentowych, na wsi zaś stanowiła aż 23 punkty procentowe! W tym środowisku społecznym czytanie książek stanowi mocną pozycję wśród innych aktywności czasu wolnego. Wśród gimnazjalistów wielkomiejskich, w okresie objętym badaniami, odnotowano nawet tendencję wzrostową w aktywności czytelniczej. Uczestnicy badań byli czytelnikami czytającymi systematyczniej i więcej książek szkolnych oraz z własnego wyboru, częściej odnajdywali przyjemność w czytaniu niż ich rówieśnicy z innych środowisk.

Wyróżnili się szczególnym sposobem uczestnictwa w społecznym obiegu książki. W większym stopniu od czytelników z innych miejscowości wykorzystywali społeczne, pozainstytucjonalne sposoby zdobywania lektur i wiedzy o nich. Najważniejszym źródłem były dla nich domowe księgozbiory, często też pożyczali książki od rówieśników i rodziny, dziewczęta zaś z bibliotek publicznych. Dwukrotnie częściej też niż ich koledzy mieszkający na wsi kupowali je, często też rozmawiali z rodzicami o tym, co warto czytać, korzystali z Internetu, wyszukując informacje o lekturach. Potrafili też znaleźć w sieci interesujące ich teksty – zarówno książki, jak i artykuły.

Nastolatki z dużego miasta, choć stanowiły bardzo zróżnicowaną publiczność czytelniczą, bardziej od pozostałych ceniły literaturę dla dorosłego

⁴¹ S. DUCHOWSKI, E.A. SEKUŁA, *Gust estetyczny*, w: *Kultura miejska w Polsce z perspektywy interdyscyplinarnych badań jakościowych*, s. 78-79.

⁴² I. KORYŚ, O. DAWIDOWICZ, *Społeczny zasięg książki w Polsce*, s. 349-350.

odbiorcy, przede wszystkim fantastyczną, najmniej zaś atrakcyjna była dla nich proza dla młodzieży, szczególnie obyczajowa. Wśród nich znajdujemy najwięcej znawców literatury popularnej, szczególnie fantasy, horrorów, powieści sensacyjnych, kryminałów, a nawet komiksów. Warto odnotować, że wybór literatury sensacyjno-kryminalnej to marker wielkomiejskiego sposobu czytania. Co trzeci czytelnik mieszkający w mieście powyżej pół miliona mieszkańców wybrał jakąś powieść sensacyjną bądź kryminalną, na wsi prawdopodobieństwo takiego wyboru było o 20 punktów procentowych mniej. Komiksy zaś, mające skromną publiczność czytelniczną wśród polskiej młodzieży, znalazły fanów przede wszystkim wielkomiejskich.

Czytelnicy wielkomiejscy sprawnie wyszukiwali bestsellery, najnowsze wydania, książki ekranizowane, modne. Mając najlepszy dostęp do nowości, chętnie po nie sięgali. Wyróżnili się wyraźnym zainteresowaniem literaturą fantastyczną, a także przygodową dla nastolatków, ale przede wszystkim trudniejszą i poważniejszą. Zainteresowanie fantasy, powieściami przede wszystkim J.R.R. Tolkiena, Andrzeja Sapkowskiego, następnie Dimitra A. Glukhovskijego, Jacka Dukaja, Stephena Kinga, Neila Gaimana, Terry'ego Pratchetta, Jacka Piekary, Jacka Komudy, Andrzeja Pilipiuka to ich domena. Jeśli fantastyka dla dorosłych to najpoczytniejszy typ literatury dla chłopców z różnych środowisk społeczno-kulturowych, to inna sytuacja ma miejsce z dziewczęcą publicznością czytelniczną takiej literatury – poszerza się dopiero w wielkich miastach. Prawdopodobieństwo wyboru takiej beletrystyki zdecydowanie wzrasta wraz z domowym kapitałem kulturowym (mierzonym poziomem wykształcenia rodziców i zasobnością domowych księgozbiorów), a w wielkich miastach takich rodzin jest najwięcej.

Odwrotna sytuacja dotyczy fantastyki dla nastolatków, która zawiera bardzo szerokie spektrum literackich pododmian – od przygodowej po horrory i paranormalne romanse czy antyutopie w formie thrillera. Czytelników tej oferty literackiej znajdujemy wszędzie, zależność jest jednak odwrotna – w wielkim mieście kurczy się publiczność fantastyki przygodowej, ale jest to efektem innych mechanizmów regulujących publiczność dziewczęcą i chłopięcą tego typu literatury: chłopcy z wielkich miast są bardziej wymagający, szukają już literatury poważniejszej. Natomiast dziewczęta wielkomiejskie nadal licznie wybierają fantastykę młodzieżową – decydują o tym odrębnie w stosunku do chłopców wybory: paranormalny romans i cykle dystopii, modne w momencie badania⁴³, w których występują młodzi protagoniści, ale

⁴³ Z. ZASACKA, *Czytelnictwo dzieci i młodzieży*, s.101-105.

tematyka jest poważna, okrutna, odpowiadająca czarnej literaturze, bliska problemom ze świata dorosłych. Dziewczęta wielkomięjskie szybciej też przechwytyją mody czytelnicze i w efekcie czytają nieco inne książki niż koleżanki mieszkające w małych miejscowościach. Na przykład cykl powieści Stephenie Meyer miał w 2013 r. najmniej czytelników wśród wielkomięjskich uczennic, ponieważ tu już przeminęła nań moda, w to miejsce weszły *Igrzyska śmierci* Suzanne Collins i inne powieści o podobnym charakterze.

Czytelnicy wielkomięjscy, czytający dużo literatury popularnej, potrafili docenić jej walory rozrywkowe. Była to dla nich najważniejsza zaleta lektury. Mniej cenili tematykę „młodzieżową”, woleli raczej poważniejsze publikacje, przeznaczone dla dojrzałego odbiorcy, w tym także naukowe i popularnonaukowe, historyczne i z innych dyscyplin. Świadczyć to może o bogatszej wcześniejszej biografii czytelniczej, wyrobionym horyzoncie oczekiwań wobec literatury i pewnej niezależności od gatunkowych ograniczeń.

UWAGI KOŃCOWE

W zaprezentowanych analizach postaw czytelniczych polskich nastolatków skupiono się na tym, jak miejscowość, w której nastolatki są socjalizowani do czytania, określa ich preferencje lekturowe. Literatura piękna, stanowiąca przytłaczającą większość spontanicznych wyborów czytelniczych piętnastolatków, jest czytana i reprezentowana w odmienny sposób w różnych środowiskach społeczno-kulturowych. Na plan pierwszy wysuwa się kilka zależności. Czytelnicy wiejscy, mający najuboższe biblioteczki domowe i najwięcej nieczytających w swoim świecie społecznym, zdani są na autorytet szkoły i szkolne biblioteki, a tam słabo obecna jest literatura fantastyczna dla dorosłych, stąd też ich najslabsze zainteresowanie tym typem literatury.

Środowiska z małych miasteczek wyróżniają się chłopcami niechętnymi czytaniu, w czym coraz bardziej zbliżają się do kolegów ze wsi. Natomiast dziewczęta z małych miasteczek mają skłonność do używania literatury w podobny sposób, jak opisała to Janice Radway⁴⁴ na przykładzie czytelniczek romansów. Uczniowie z wielkiego miasta stają się „wszystkożerni”⁴⁵,

⁴⁴ J. RADWAY, *Reading the romance. Women, patriarchy, and popular literature. With a new introduction by the author*, Chapel Hill– London: The University of North Carolina Press 1991.

⁴⁵ R.A. PETERSON, R.M. KERN, *Changing Highbrow Taste: From Snob to Omnivore*, „American Sociological Review” 1996, nr 5, s. 900-907; J. ZAVISCA, *The Status of Cultural Omnivorism: A Case Study of Reading in Russia*, „Social Forces” 2005, nr 2, s. 1233-1255

pochłaniają literaturę z różnych poziomów kompetencji czytelniczych, a mając wokół siebie łatwo dostępną ofertę nowości, chętnie z niej czerpią, również nawzajem się wspierają i inspirują. Wszystkich łączy potrzeba przeżycia atrakcyjnej przygody we „wciągająco” przedstawionym świecie.

BIBLIOGRAFIA

- Biblioteki publiczne w liczbach 2010, Warszawa: Biblioteka Narodowa 2012.
- BOURDIEU P., Dystynkcja. Społeczna krytyka władzy sądenia, przeł. P. Biłos, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe „Scholar” 2005.
- DOLATA R., Szkoła – segregacje – nierówności, Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, 2008.
- KĄDZIELSKI J. i in., Czytelnictwo młodzieży wiejskiej, red. M. Wronkowska, Warszawa: Biblioteka Narodowa 1971.
- KORYŚ I., DAWIDOWICZ-CHYMKOWSKA O., Społeczny zasięg książki w Polsce w 2010 r. Bilans dwudziestolecia, Warszawa: Biblioteka Narodowa 2015.
- Kultura miejska w Polsce z perspektywy interdyscyplinarnych badań jakościowych, red. J. Burszta i in., Warszawa: Narodowe Centrum Kultury 2010.
- Miasta na uboczu: przyczynki do socjologii peryferii, red. T. Popławski, Białystok: Dział Wydawnictw Filii UW 1994.
- MICHALAK D., KORYŚ I., CHYMKOWSKI R., Stan czytelnictwa w Polsce w 2014 roku, <http://www.bn.org.pl/download/document/1428654601.pdf>
- NOWAK S., Pojęcie postawy w teoriach i stosowanych badaniach społecznych, w: Teorie postaw, red. S. Nowak, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe 1973.
- ODOJ G., Małe miasta jako przedmiot badań etnologicznych w Polsce. Stan i perspektywy, „Studia Etnologiczne i Antropologiczne” 2011, nr 11, s. 116-131.
- OLLIVER G., GAUTHIER G., TRUONG A.H., Cultural classifications and social divisions: A symmetrical approach, „Poetics” 2009, nr 37, s. 456-473.
- PETERSON R.A., KERN R.M., Changing Highbrow Taste: From Snob to Omnivore, „American Sociological Review” 1996 nr 5, s. 900-907.
- Przemiany miasta. Wokół socjologii Aleksandra Wallisa, red. B. Jałowicki, A. Majer, M. Szczyński, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR 2005.
- RADWAY J., Reading the romance. Women, patriarchy, and popular literature. With a new introduction by the author, Chapel Hill–London: The University of North Carolina Press 1991.
- RYAN R.M., DECI E.L., Intrinsic and extrinsic motivations: classis definitions and new directions, „Contemporary Educational Psychology” 2000, nr 25, s. 54-67.
- SIEKIELSKI S., Recepcja literatury pięknej na wsi, Warszawa: Biblioteka Narodowa 1967.
- Społeczne uczestnictwo młodzieży średniego miasta, red. E. Hajduk, P. Karpińczyk, Warszawa: Wydawnictwo Akademickie ŻAK 2005.
- Stan i zróżnicowanie kultury wsi i małych miast w Polsce. Kanon i rozproszenie, red. I. Bukraba-Rylska I., W.J. Burszta, Warszawa: Narodowe Centrum Kultury 2011.
- SZAFRANIEC K., Szanse życiowe wiejskiej młodzieży, w: Polska wieś 2012. Raport o stanie wsi, red. J. Wilkin, I. Nurzyńska, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR 2012, s. 203-213.
- WENTZEL K.R., WIGFIELD A., Academic and social motivational influences on students’ academic performance, „Educational Psychology Review” 1998, nr 10, s. 155-173.

- WNUK-LIPIŃSKA E., WNUK-LIPIŃSKI E., *Problematyka kształtowania się potrzeb czytelniczych*, Warszawa: Biblioteka Narodowa 1975.
- WOLFF K., *Książka w społecznej przestrzeni polskiej wsi*, Warszawa: Biblioteka Narodowa 2008.
- WOLFF K., *Książka w życiu i kulturze współczesnej młodzieży wiejskiej*, Warszawa: Biblioteka Narodowa 1988.
- ZASACKA Z., *Reading Satisfaction: Implications of Research on Adolescents' Reading Habits and Attitudes*, „Polish Libraries” 4 (2016), s. 40-64.
- ZASACKA Z., BULKOWSKI K., *Zaangażowanie w czytanie a osiągnięcia szkolne gimnazjalistów*, „Edukacja” 2015, nr 4 (135), s. 107-129.
- ZASACKA Z., *Wypożyczenia biblioteczne w obiegu książek nastoletnich czytelników*, „Rocznik Biblioteki Narodowej” 46 (2015), s. 413-432.
- ZASACKA Z., *Książki na papierze i ekranie w życiu codziennym nastolatków*, w: *Biblioteki i książki w życiu nastolatków*, red. M. Antczak, A. Niewiadomska Walczak, Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, SBP 2015.
- ZASACKA Z., *Czytelnictwo dzieci i młodzieży*, Warszawa: Instytut Badań Edukacyjnych 2014.
- ZASACKA Z., *Nastolatki i książki – od czytania codziennego do unikania*, „Edukacja” 2012, nr 2 (118), s. 20-35.
- ZASACKA Z., *Nastoletni czytelnicy*, Warszawa: Biblioteka Narodowa 2008.
- ZAVISCA J., *The Status of Cultural Omnivorism: A Case Study of Reading in Russia*, „Social Forces” 2005, nr 2, s. 1233-1255.

SPOŁECZNE WYMIARY CZYTELNICZYCH PREFERENCJI LITERACKICH

Streszczenie

Artykuł jest poświęcony społeczno-kulturowym uwarunkowaniom wyborów literackich polskich nastolatków. Spontaniczne wybory książkowe są ukazane w kontekście sposobów czytania, które budują oczekiwania wobec satysfakcjonującej lektury, formy aktywności czytelniczej i charakter uczestnictwa w społecznym obiegu książki. Uwaga została skupiona na specyfice literackiego gustu i sposobów czytania zależnych od socjalizacji do czytania w miejscowości, z której pochodzą nastoletni czytelnicy. Opisano trzy sposoby czytania: wiejski, małomiasteczkowy oraz wielkomiejski. Artykuł powstał na podstawie analiz wyników trzech edycji ogólnopolskich badań (z 2003, 2010, 2013 r.), śledzących postawy czytelnicze piętnastoletnich uczniów kończących obowiązkowy etap edukacji.

Słowa kluczowe: polscy nastolatki; postawy czytelnicze; wybory książkowe; gust literacki; wiejski sposób czytania; małomiasteczkowy sposób czytania; wielkomiejski sposób czytania.

SOCIAL DIMENSIONS OF THE READING LITERARY PREFERENCES

Summary

The article is devoted to the socio-cultural determinants of the literary choices of Polish teenagers. Spontaneous book choices are shown in the context of reading methods, which build expectations for satisfying reading, forms of reading activity and the nature of participation in the social circulation of the book. Attention was focused on the specificity of literary tastes and ways of reading, dependent on socialization for reading in the town from which teenage readers come. Three ways of reading have

been described: rural way, small-town way and big-city way. The article was based on the analysis of the results of three editions of nationwide surveys (from 2003, 2010, 2013) following the reading attitudes of fifteen-year-old students completing the compulsory education stage.

Key words: Polish teenagers; reading attitudes; book choices; literary taste; rural way of reading; small-town way of reading; big-city way of reading.